

УДК 94(477): 502.8
ББК 86.377-6

Олена Гайдукевич
(м. Івано-Франківськ, Україна)

ТУРИСТИЧНА ТА ПРИРОДООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ (1930–1939 рр.)

Досліджується туристична та природоохоронна діяльність Греко-католицької церкви в Галичині в 30-х роках ХХ ст. Вивчено один з аспектів господарювання ГКЦ у маєтності Перегінсько: туризм та охорона природи довкілля. Доведено, що ГКЦ тісно пов'язувала туристичну діяльність з природоохоронною, оскільки таке поєднання господарської діяльності церкви сприяло формуванню екологічної та духовної культури нації.

Ключові слова: охорона природи, туризм, ГКЦ, заповідник, екологічна та духовна культура нації.

Греко-католицька церква (ГКЦ), як національна церква, віддзеркалює історію свого народу. Упродовж віків, з моменту утворення й донині, вона була виразником його духовності та національної свідомості. Довгі роки радянська історіографія доводила, що ГКЦ, як ворог і визискувач рідного народу, з метою власного збагачення постійно провадила антинародну, ворожу діяльність, спрямовану на гноблення простого люду й експлуатацію рідної землі¹. Сьогодні багатьма науковцями² спростовано й переконливо доведено помилковість подібних тверджень. Проте саме поєднання туристичної та природоохоронної роботи ГКЦ випало з поля зору українських істориків; діяльність церкви в такому напрямі практично не вивчалася. Тому постала необхідність дослідити господарську діяльність ГКЦ саме в аспекті туристичної роботи й ощадливого використання природних ресурсів краю й природоохоронного ведення господарства на землях своїх маєтностей.

Споконвіків ГКЦ володіла в Галичині значними земельними наділами – маєтностями, господарюючи на яких одержувала відповідні прибутки, за рахунок чого й могла проводити свою подальшу різноманітну діяльність (духовну, душпастирську, наукову, освітянську, культурно-просвітницьку, меценатську й т. д.).

Одним з аспектів такого господарювання була туристична діяльність у маєтності Перегінсько. Володіючи тут понад 34 тис. га земельних угідь, церква плідно поєднувала туристичну діяльність й охорону природи довкілля. Мальовничі краєвиди Горган, джерельні лікувальні води та чисте гірське повітря сприяли розвитку туризму в цьому куточку Карпатських гір.

Насамперед Центральна адміністрація маєтностей церкви в довкіллі селища Осмолода створила ряд природних заповідників, першим з яких був Кедровий заповідник, організований у 1934 р. в урочищі “Льолінське Яйце” з метою охорони сосни кедрової європейської або карпатського кедра чи кедрини, як її називали місцеві жителі, що мала міцну й надзвичайно оригінальну текстуру деревини та високо цінилася на міжнародному ринку³. У наступні роки (з 1935 до 1938) тут було виділено ще ряд заповідників, як-от: Ялицевий, Сосновий, Буковий, ставок “Нивка”, урочище “Підлюте” та інші, які планувалося незабаром об'єднати в один заповідний комплекс – Український національний парк природи⁴.

Створюючи ці природні заповідники, спеціалісти маєтності Перегінсько багато робили передусім для зручності туристів, відпочивальників і всіх відвідувачів, які приїздили сюди на відпочинок чи лікування. Зокрема, ще під час організації першого заповідника – кедрового – в архівних матеріалах ГКЦ за 1933 р. знаходимо ряд застережень і правил щодо поведінки туристів на теренах заповідника: “...Вступ до заповідника

чужим дозволений був би лише за окремим дозволом Хвальної Управи або завідуючого її господарським округом. Заборонений був би туди доступ від 10 вересня до 10 жовтня в році в часі рикевиська. Не від речі буде мати на увазі найближчу околицю заповідника та плаїв ведучих до нього і привести їх до як найбільшого порядку...”⁵.

26 червня 1935 р. від Центральної адміністрації маєтностей ГКЦ у Львові надходить в Управу Столових Дібр церкви с. Перегінсько вказівка: “... Заготовлену у Львові таблицю до кедриного заповідника ім. Андрія Шептицького доручаємо умістити її при колійці на початку дороги, що веде до заповідника... Доручаємо на біжучий сезон пристроїти достаточо ловецький домик на Яйці і упорядкувати околицю домика, щоби відвідуючі заповідника віднесли сильне враження з побуту в нім. Слід в домику умістити ситуаційний плян заповідника, кілька світлин із заповідника, книгу імен відвідуючих...”⁶.

Для того, щоби прокласти дорогу туристам до високогірних плаїв, 16 березня 1936 р. Центральна адміністрація маєтностей церкви у Львові звертається до Воєводського уряду в Станіславі з проханням дозволити розчищення під’їзної дороги: “... З року на рік що раз більше розвивається високогірна туристика в Карпатах і має до покороення багато трудностей головно в Горганах із-за нестачі відповідних плаїв, що лучилися би одні верхи з другими і з вихідними пунктами долини. Щоби хоч в частині зарадити цьому, доручили ми Управі маєтності Перегінсько приготувати в терені найкорисніший вихід з долини ріки Молода на верх Молода 1724 м і з долини потоку Чорна Ріка на верх Попада 1743 м. В однім і другім випадку вихідний плай мусить пройти понад охоронним лісом, необхідно буде прорубати смугу довжини 6–7 км ширини 2 м. Маємо честь просити Високий Воєводський Уряд зволити нам дати дозвіл на поруб жерепу... виключно для цілей туристичних”⁷.

Питання туристичного облаштунку території Осмолодських лісів неодноразово розглядалися в Управі Столових Дібр у селищі Перегінсько та в Центральній адміністрації маєтностей ГКЦ у Львові на чергових виробничих нарадах, різноманітних засіданнях, конференціях. Зокрема, на третьому засіданні комісії охорони природи, що відбулося 18 серпня 1936 р. у с. Підлюте біля Осмолоди, було складено план організації території: “... Інспектор інж. А.Мельник намічає дальшу працю Комісії ...в маєтності Перегінсько ... стають перед нею і Митрополією ось які завдання:

1. Почати працювати над творінням заповідників: яворово-ильмового, високого торфовища, скального на Соколі.
2. Докінчити праці запропоновані заповідників.
3. Поставити орієнтаційні таблиці на стежках до заповідників і вивіски при самих.
4. Повести догідні стежки до заповідників. В першу чергу запропонувати плай до ялиново-кедрових партій заповідника на Яйці.
5. Закінчити картографічні праці заповідників і збірку світлин кожного заповідника.
6. Піддати науковим досліддам заповідники і видати монографію про заповідники Перегінської Пущі.
7. Розширити збірку природничих експонатів в Осмолоді в музеї Горганської верховини...” і т. д.⁸.

Велику увагу Центральна адміністрація маєтностей ГКЦ у Львові приділяла рекламі туристичних природних об’єктів Осмолоди. Зокрема, у статті “Столові добра Галицької Митрополії”, підготовленій Адміністрацією до друку в Сільськогосподарській Енциклопедії, автори зазначають: “Найбільший інтерес представляє маєтність Перегін-

сько під туристичним оглядом і спортовим взагалі... В маєтності мають свої станції товариства "Плаї", "К.Л.К.", "Пласт", "Вакаційна Оселя"... На території маєтності лежить звісний живець Підлюте, ведений від ряду літ проф., др. Панчишином з сірчано-йодовим жерелом "Андрій". В живці "Підлюте" є цінна кедринова палата. Замітне Перегінсько під красзнавчим оглядом супроти ряду заповідників у високогірськїм пасмі Горганів. Зорганізовані чи теж в стадії організації є заповідники: кедриновий на Яйці о поверхні 255 га пралісу на Овулі, ялицевий в Котелці, ильмово-яворовий в Шумлечім, сосновий в Сиглосі, буковий в Звиннім, попри високогірські 3 стави, торфовища і скельні резервати. Має маєтність і сліди по історичних пам'ятках в самім Перегінську і околиці Сергів, Чурикїж, Радава, Анголів, здебільше руїни колишніх монастирів"⁹.

Серед архівних матеріалів знаходимо й цікаву рекламну інформацію для туристів: "Підлюте. Гірський живець купелеве заведення і лічниця в Горганах над річкою Лімницею на висоті 700 м понад рівень моря.

Мінеральні цілющі води, сірчано-солоні боровинові, газові і пінкові купелі.

Лічничі вказання: хороби кровообігу, дихальних доріг (з знімком туберкульозу), хороби органів травлення, хороби печінки, жовчевих доріг, мочевих доріг, крові, хороби суглобів, м'язів і кісток, хороби обміну речовин.

Засоби лічення: мінеральні питні води, мінеральні сірчано-солоні, боровинові, газові і пінкові купелі, літні купелі в Лімниці, плаї для теренового лічення, сонячна пляжа.

Ціни купелів: сірчано-солоні І кл. – 2,50 зл.; ІІ кл. – 2,00 зл.; боровинова І кл. – 4,00 зл.; ІІ кл. – 3,50 зл.; газова І кл. – 4,00 зл.; пінкова І кл. – 4,00 зл.

Ціни удержання в пансіоні: кімната на 1 особу з освітленням, обслугою і цілковитим удержанням (харч 4 рази денно) 5–6 зл. на день. Для родин знижка. Кухня живця під лікарським наглядом.

В 1934 р. побільшено заведення. Є новий павільйон з 31 кімнатами і центральним опаленням, електричне світло і водопроводи. Для розвиток – теніс, кругольня, рибальний спорт, ... чудові прогулянки на вершки Горганів (Ігровище, Грифа, Сивуля), стрільниця. Поч. сезону – 15 червня"¹⁰.

Тут же спеціалістами Управи Столових Дїбр церкви було розроблено і спеціальні правила для відвідувачів заповідників:

"Припис для тих, хто відвідують кедровий заповідник ім. Митрополита Андрея Шептицького:

1. Вступ до заповідника знакованими пляями аж до відкликання безплатний.
2. Вступ на територію заповідника дозволяється тільки пішим, в'їзд кінно й возами лише визначеною дорогою за окремим дозволом управителя заповідника.
3. На території заповідника вільно перебувати і ходити тільки дорогами, стежками й визначеними туристичними пляями. Зокрема, заборонено сходити чи підходити збіч ями, молодняками й полониною.
4. Таборування і постій дозволені тільки на місцях на те визначених управителем заповідника.
5. Заборонено засмічувати заповідник, занечищувати джерела й потоки, поміщувати написи й знаки на деревах, скелях або на інших предметах на території заповідника; не вільно пляжувати на території заповідника.
6. Заборонено крикливо поводитися на терені заповідника; заборонені: хоровий спів, сурмлення, гра на яких-небудь інструментах і стріляння.
7. Заборонено зривати цвіти й інші частини рослин, викопувати рослини, ломати галуззя. Також заборонено ловити, вбивати, полохати й напастувати звірину. Не вільно

збирати яких-небудь предметів в наукових, навчальних і збіркових цілях на терені заповідника. В особних випадках управитель заповідника дозволить виїмково таку збірку для тих, хто ведуть на терені заповідника наукові праці.

8. Робити на терені заповідника які-небудь фотографічні знімки, фільми, якщо вони не мають аматорського характеру – без особного дозволу управителя заповідника заборонено.

9. Всі поліційні приписи лісних і ловецьких законів обов'язують на терені заповідника й слід безоглядно до них пристосовуватись. Зокрема заборонено палити огнища (ватри) і вводити псів.

10. Відвідувачі кедриного заповідника обов'язані підпорядковуватися візуванням і вказівкам лісної сторожі.

11. Лісній сторожі й управителю заповідника прислуговує право стягнути з усіх, що провинилися супроти цих приписів передбачені грошові кари.

Управитель Столових Дібр гр-кат Митрополії Галицької”¹¹.

Серед документів знаходимо й лист щодо фінансування туристичних потреб з метою охорони природи: “... Прелімінована квота в прелімінарі на 1937 р. на цілі охорони природи і праці в заповідниках 600 зл. була би тим самим не вистарчаюча, бо понадто приходить ще будова стежок до заповідників, які ми вже розпочали. Просимо о дорученнях, чи не можна було б на це призначити додатково вищу квоту і зробити ворота і дороговкази до заповідників менші як вимагає проект”¹².

ГКЦ підтримувала тісний зв'язок з різними туристичними та культурно-просвітницькими організаціями краю. Так, Українське краєзнавче туристичне товариство “Плаї” організувало за згодою Управи Столових Дібр у лісах митрополії свої щорічні літні виїзні походи. Спеціально для цього в Підлютому Управою було створено туристичну станцію “Плаї”, яка діяла щорічно протягом трьох місяців (липень–вересень). За це члени краєзнавчого туристичного товариства займалися впорядкуванням та охороною виділеної їм місцевості. Товариству було доведено ряд вимог щодо функціонування окремих туристичних таборів, зокрема, передбачено “...заборону стинати малі смечки на полонині, ялицю-велетня огородити негайно від сторони дороги..., на полонині вбити стовпці, які би вели до домівки “Плаю”, в обох комплектах умістити гарні хрести деревлені...”¹³. Подібні вимоги були доведені й в інші табори, організовані в урочищах “Сокіл” та “Остоділ”, де діяли станції “Діточа Оселя”, “Пласт” і “Вакаційна Оселя”. Варто відмітити, що Центральна адміністрація Столових Дібр митрополії підтримувала також тісні стосунки й із скаутською організацією “Пласт”. Кожного року влітку “Пласт” проводив в Осмолодських лісах митрополії свої навчання. Зокрема, у липні 1926 р. на горі Сокіл біля Підлютого відбулася третя загальнопластова зустріч, на якій були присутні 300 пластунів і понад тисячу жителів навколишніх сіл¹⁴.

З огляду на широку туристичну діяльність ГКЦ, варто звернути увагу на унікальну Кедрову палату та Народну лічницю в урочищі Підлютому біля селища Осмолода. На початку ХХ століття львівський єпископ Сильвестр Сембратович, помітивши цілющі природні джерела, організував у Підлютому біля Осмолоди прекрасну Кедрову палату, яку збудували місцеві умільці без єдиного цвяха. Це була літня резиденція церкви в Горганах, куди на відпочинок і лікування приїздили священнослужителі та численні гості митрополії. Проте в роки Першої світової війни, коли російські війська під командуванням генерала Брусілова вели бої в Карпатах з австро-угорською армією, Кедрова палата була майже зруйнована й згодом митрополит Андрей Шептицький власним коштом відбудував її та інші господарчі будівлі, що були поруч з нею.

Місцеві джерельні води, легкосолені, з домішками сірководню, йоду, вуглекислоти мали широкий спектр лікувальної й оздоровчої сили, тому туристи та відпочивальники в Підлютому пили й використовували їх для купелів. Цілющу сірководневу воду було спрямовано в три басейни, які місцеве населення назвало на честь митрополита Шептицького – Андрієм; єпископа Сембратовича – Сильвестром й отця-митрата Войнаровського – Титом. Це був знаний карпатський курорт, куди приїздили лікуватися не лише багаті, заможні люди, але й прості верстви населення. У документах того часу її називають “народною лічницею”, головним лікарем якої довгі роки був професор доктор Панчишин¹⁵.

Народна лічниця складалася тут із двох будівель, у яких було 50 кімнат і 14 лазень. Тут був бальний зал, бібліотека (читальня), телефон. Крім лікування, курортники мали можливість займатися спортом (теніс, футбол та ін.), брали участь у піших мандрівках на довколишні горганські вершини – Грофу, Ігровець, Високу, Попадю. Відпочивальники купалися в річках Лімниці та Молодій. Ціни за послуги становили від 2 до 5–6 злотих¹⁶.

У Підлюте, крім митрополита Андрея Шептицького, приїздило й багато інших церковних і громадських діячів, зокрема, митрат Тит Войнаровський, Климентій Шептицький – брат митрополита, настоятель монастиря отців Студитів, генерал Мирон Гарнавський. Тут проводилися наукові конференції, виробничі наради, зібрання численних громадських організацій – “Пласту”, “Сокола” та ін.

На жаль, у часи Другої світової війни Народна лічниця та Кедрова палата зазнали розрухи й частково були спалені. У радянські часи Кедрову палату знову було відбудовано й вона стала місцем відпочинку партійно-номенклатурної верхівки з Івано-Франківська, Києва й навіть Москви. У 70-х роках курорт у Підлютому був дачею тодішнього голови Президії Верховної Ради СРСР М.Підгорного. Проте десь у кінці 70-х років (імовірно, 1978 р.) Кедрова палата знову згоріла й відбудували її вже в 90-х роках¹⁷.

Сьогодні новозбудована споруда, яка вже мало чим нагадує освячені митрополичі палати, належить державному підприємству “Осмолодське лісове господарство” Івано-Франківського обласного управління лісового господарства й чекає туристів-рекреантів. Цілюще сірководневе джерело з лікувальною водою знаходиться поруч, але в занедбаному стані й потребує для відтворення значних капіталовкладень.

Отже, як бачимо, ГКЦ тісно пов’язувала туризм з охороною природи рідного краю. Таке поєднання двох аспектів господарської діяльності, спрямоване на збереження й примноження природних багатств краю, сприяло формуванню екологічної та духовної культури нації, адже від любові до рідної природи, до рідної землі у свідомості галичан утверджувалася можливість зберегти свою національну ідентичність у майбутньому.

1. Анисимов Е. Классовая сущность идеологии и практики униатства : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филос. наук : 09.00.02 / Е. Анисимов. – М., 1977. – 20 с.; Даниленко С. Дорогою ганьби і зради / С. Даниленко. – К., 1970. – 360 с.; Добрич В. У тіні святого Юра (про реакційну діяльність греко-католицької церкви) / В. Добрич. – Львів, 1968. – 163 с.
2. Бандрівський М. Пам’яткоохоронна діяльність Церкви в контексті національно-культурного руху в Галичині (кінець XIX–XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.01 / М. Бандрівський ; Ін-т українознав. ім. І. Крип’якевича. – Львів, 2001. – 18 с.; Єгрешій О. Суспільно-політична та культурно-просвітницька діяльність єпископа Григорія Хомишина (1904–1945 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст.

- наук : 07.00.01 / О.Єгрешій ; Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2003. – 21 с.; Заборовський Я. Митрополит Андрей Шептицький. Нарис про життя і служіння церкві і народові (1865–1944) / Ярослав Заборовський. – Івано-Франківськ, 1995. – 64 с.; Марчук В. Українська Греко-Католицька Церква : історичний нарис / Василь Марчук. – Івано-Франківськ : Плай, 2001. – 164 с.; Перевезій В. Просвітницька діяльність Української греко-католицької церкви в 20–30-х роках ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.01 / В. Перевезій ; Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1998. – 18 с.; Гайдукевич О. Природоохоронна діяльність ГКЦ в Галичині в 20–30-х рр. ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 “Історія України” / О. Гайдукевич ; Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2007. – 20 с.
3. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАЛ України), ф. 409, оп. 1, спр. 1392, арк. 141.
 4. ЦДІАЛ України, ф. 409, оп. 1, спр. 1414, арк. 183–184.
 5. Там само, спр. 1392, арк. 186.
 6. Там само, арк. 125.
 7. Там само, арк. 76.
 8. Там само, арк. 84.
 9. Там само, арк. 83.
 10. Там само, арк. 84.
 11. Там само.
 12. Там само, арк. 46.
 13. Там само, арк. 120.
 14. Луцький Я. Український краєзнавчо-туристичний рух у Галичині (1830–1939 рр.) / Ярослав Луцький. – Івано-Франківськ, 2003. – С. 121.
 15. ЦДІАЛ України, ф. 409, оп. 1, спр. 1392, арк. 83.
 16. Там само, арк. 84.
 17. Відомчий архів ДП “Осмолодське ЛГ”, ф. 1, оп. 1, спр. 627, арк. 4.

Елена Гайдукевич

(г. Івано-Франковск, Украина)

**Туристическая и природоохранный деятельность Греко-католической церкви
(1930–1939 гг.)**

Исследуется туристическая и природоохранная деятельность Греко-католической церкви в Галиции в 1930-х годах ХХ ст. Изучен один из аспектов хозяйствования ГКЦ у владении Перегинско – туризм и охрана природы. Доказано, что ГКЦ связывала туристическую деятельность с природоохранительной, поскольку такое хозяйствование церкви содействовало формированию экологической и духовной культуры нации.

Ключевые слова: охрана природы, туризм, ГКЦ, заповедник, экологическая и духовная культура нации.

Olena Haidukevych

(Ivano-Frankivsk, Ukraine)

Tourism and environmental activity of Greek-Catholic Church (1930–1939 years)

The work is dedicated to the environmental activity of Greek-Catholic Church in Halychyna during the thirties of the XX century. Special attention is paid to the one aspect of Church activity in Perehinsko estate – tourism combined with preservation of the environment. It was proved, that Greek-Catholic Church closely combined tourism and environmental activity. Such combination of two aspects favourably influenced formation of ecological and spiritual culture of the nation.

Keywords: environmental activity, tourism, Greek-Catholic Church, estate, ecological and spiritual culture nation.